

МОРФЕМНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВИЗНАЧЕНОЇ/НЕВИЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ

Об'єктом роботи є мовні субкатегорії визначеної та невизначеної кількості, **предметом** - морфемна репрезентація цих субкатегорій. **Актуальність** статті зумовлена тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення системно-функціональних параметрів номінацій іманентних мовних систем, до осмислення питань концептуалізації та категоризації категорії кількості.

Одним з найдавніших понять, що відображають пізнання об'єктивної дійсності є поняття кількості. В процесі когнітивної та комунікативно-практичної діяльності людина здійснює категоризацію навколишнього оточення. Дослідженням кількісного аспекту, зокрема категорією апроксимації цікавилися багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких імена Дж. Сейдока, Д. Болінджера, О. Дюкро, А. М. Полянського, Л. Д. Чеснокової, Л. Г. Акуленко, В. В. Акуленко, С. О. Швачко, Ю. Є. Сорокіна, С. Л. Сахна, І. Л. Шкота та багатьох інших.

Категорія кількості знаходить своє відображення на різних рівнях та субрівнях мови. Будучи інгерентним елементом функціонально-семантичного поля кількості, субкатегорія невизначеної кількості також знаходить свою реалізацію у мові. Цей комплекс засобів вираження знаходиться в опозиції до засобів позначення точної кількості [5: 205].

Можливість виокремити у об'єктивно існуючій дійсності одиниці, що піддаються підрахунку та вимірюванню, дають змогу осмислити етимологічне (пердметне) буття релевантних слів. Процесо-кількість – це підрахунок окремих процесів або частин одного процесу та визначення тривалості безперервного процесу. Ознако-кількість – це міра інтенсивності тої чи іншої якості предмета чи процесу. Предмето-кількість виражається іменниками, процесо-кількість - дієсловами, ознако-кількість - прикметниками та адвербами. Таким чином, чотири частини мови виявляються залученими до плану вираження категорії кількості. [2: 122].

У корпусі морфемних засобів позначення кількості виділяють: корені, основи та афікси.

Квантори зі значенням невизначеної кількості типу *much – little, many – few* набувають епідигматичних потенцій утворювати нові слова, презервуючи сему апроксимації (Пор. англ.: *many-particle, fewness, much-branched, little-channel*). Прямими відповідниками полюсних пар кванторів у слов'янських мовах виступають опозиції «багато-мало», яким також властива потенція словоутворення (Пор. укр.: *багатобічник, маловагість*, рос. *многобрачие, маловодье*).

У периферії визначеної кількості корені числівникового походження виступають носіями точної числової константи, утворюючи денумеративи пор. англ. *twofold, twins*, укр. *тріада, одина*, рос. *пятерня, миллиардер*. Складні

слова з компонентом, що вказує на частину від цілого, належать до корпусу мовного позначення явищ предмето- та ознако-кількості: пор. англ. *semi-automatic, semi-acronym, halfhearted, half-additivity*, укр. *напів'ява, піввідровий*, рос. *полуарка, полугодовой*. Треба зауважити, що префікси зі значенням «половина» імпліцитно вказують на одиничність за умови відсутності граматичних показників множинності, особливо це виражене у словах з морфемою «а», пор. англ. *a-twain, asunder, apart*.

Словотворчими формантами, що виступають на позначення субкатегорії визначеної кількості виступають також префікси числівникового походження, які переважно прийшли у англійську мову з грецької та латини. Так, префікси *uni-* та *mono-* в англійській мові, їх прямі аналоги *уні-* та *моно-*, префікс *одно-* в українській та російській мовах мають значення визначеної одиничності, пор. англ. *unique, monocle*, укр. *унісон, одноокий*, рос. *однобокий, монолог*. Визначену множинність також передають префікси типу *di-, deci-, hecto-, bi-, tri-* та ін., пор. англ. *decimeter*, укр. *білінгвальність*, рос. *дифтонг*.

До префіксів, що виступають реалізаторами семи невизначеної множинності перш за все відноситься інтернаціональна група інтенсифікуючи префіксів латинського та грецького походження типу *super-, extra-, poly-, mini-, under-, макро-, ультра-, макси-, архи-* та ін. До корпусу цих префіксів примикає група слов'янських префіксів: укр. *над-, понад-, усе-*, рос. *сверх-, все-, недо-* (морфемні засоби екстеріоризації ознако-кількості).

На морфемному рівні виділяють одиниці, що реалізують кількісні ознаки у формі приблизної оцінки [4: 14]. Так, параметр ознако-кількості можуть передавати димінутивні та аугментативні суфікси: англ. *-let, -ie, -ling*, укр. *-иц, -ик*, рос. *-ин, -ечк* та ін. Пор. англ. *piglet, cookie*, укр. *кладовище, соколик*, рос. *домина, речечка*. За умови відсутності граматичних маркерів множинності, зазначені суфікси передають одиничність.

Апроксимативний суфікс *-ish* поряд із рефлексією приблизності та слабкої виразності ознаки, пор. англ. *reddish, palish, fortyish*, також може передавати антонімічне значення характерної ознаки, підчас - з відтінком негативності, пор. англ. *monkeyish, mawkish, dilettantish*.

Серед морфем в українській та російській мовах виокремлюються маркери одиничності, серед яких особливе місце займає суфікс *-ин* [1: 187], укр. *родичі-родина*, рос. *граждане-гражданин*. Значення збірності у англійській мові маніфестує група іменників типу *apery, machinery, pottery, cutlery, pewage*, що включає, назви родового поняття, за допомогою суфіксів *-ery, -age* [3: 186-187]. У слов'янських мовах збірність омовлюється цілою парадигмою формантів, типу укр. *студентство, смітник*, рос. *хламье, коллектив*.

Загалом, процесо-кількості властива нерозчленованість. Умовою передачі розчленованості процесу слугує наявність контексту, у якому дія співвіднесена з іншими дією або ситуацією [1: 125]. Так, кореневі морфеми із семою числа, а також префікси із семою повторюваності передають багатократність дії, пор. англ. *re-*, укр./рос. *пере-*, пор. англ. *to reread*, укр. *перепровірити*, рос. *перепеть*.

Кількість дієслів із семою числа доволі обмежена, серед раритетів - слова типу, пор. англ. *to duplicate, to treble, to double*, укр. *подвоюватися, десятикувати*, рос. *утраиваться, дублировать*. Цікаво помітити, що лексика *half* ема вказує на одиничність, підчас як дієслово *to halve* припускає вже дві частини одного цілого. В українській мові слова *половинити* та *переполовинити* мають як значення ділити на дві частини, так і віднімати одну половину, у той час як в російській мові *половинить* означає ділити навпіл, а *ополовинить* – відняти одну половину. Загалом дієслова з префіксом *o-*, напр. укр. *отямитися, опороситися, оступитися*, рос. *ополчить, осиротеть, отварить* та ін. реалізують сему одноразової дії.

Невизначена процесо-кількість представлена також низкою префіксів. Про кореляцію процесо-кількості з ознако-кількістю свідчить наявність у дистантних мовах градуальних префіксів англ. *over-, under-, sub-, pre-*, укр./рос. *пере-, над-, при-, недо-*, наприклад англ. *overrent, subside, underestimate*, укр. *наддавати, переробляти (перевтомлюватися)*, рос. *пристраивать, недовесить*.

До кореневих морфем позначення процесо-кількості відносяться у слов'янських мовах корені у відповідних лексемах, пор. укр. *збільшуватися, збагачуватися*, рос. *умножаться, уменьшаться*. У англійській мові функціонують відповідники в основному латинського походження, пор. англ. *to magnify, to minimize, to maximize*, хоча функціонує й *to belittle*.

Невизначена процесо-кількість в англійській мові в основному представлена дієсловами з префіксами, що несуть сему невизначеної кількості, такі як *to multiply, to divide* ті ін. Зазначимо, що дуальний суфікс *di-* у дієслові *to divide* з часом деетимологізувався і не є показником точного числа («два»).

Аналіз емпіричного матеріалу сприяв виокремленню морфемних засобів позначення визначеної та невизначеної кількості на векторах предметності, ознаки та процесуальності. Перспективною вважаємо спробу розпізнати лінгвокогнітивні аспекти опозиції «однина-множина».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Булаховский Л.А. Курс русского литературного языка. – К.: Рад. школа, 1953. – Т.2. – 435с.
2. Тураева, З.Я. Некоторые особенности категории количества / З.Я. Тураева, Я.Г. Биренбаум // Вопросы языкознания. – 1985. – №4. – 158 с.
3. Чернюк Н.І. Статус числового фактора у збірних іменниках //Засоби квантифікації: лінгвокогнітивні аспекти: Монографія/За редакцією проф. С.О.Швачко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2007. – С. 185-187.
4. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках. – К.: Вища школа, 1981. – 144 с.
5. Швачко С.О., Кобякова І.К. Засоби вербалізації неточної кількості в англійській мові (типологічні аспекти) //Вісник СумДУ.Сер.Філол.науки. - 2004. - №4(63). - С.204-210.